

جایگاه روایات تفسیری در مباحث مهدویت

بخش عمده‌ای از مباحث مهدویت از آن جهت که از مصادیق غیب و پنهان است، جز با استعانت از کتاب و سنت، قابل تبیین و کشف نیست و به همین جهت بهترین مددکار برای فهم مهدویت راستین و دور از انحراف و کژی همان «روایات تفسیری» است.

بخش عمده‌ای از مباحث مهدویت از آن جهت که از مصادیق غیب و پنهان است، جز با استعانت از کتاب و سنت، قابل تبیین و کشف نیست و به همین جهت بهترین مددکار برای فهم مهدویت راستین و دور از انحراف و کژی همان «روایات تفسیری» است.

به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، منجی در ادیان و مذاهب گوناگون به شیوه‌های مختلفی مطرح شده است و به همین نسبت، در میان مذاهب اسلامی نیز تلقی‌های مختلفی در مورد منجی وجود دارد و نزدیک شدن دیدگاه‌ها در این زمینه، لزوم توجه به مبانی مشترک مذاهب را بیش از پیش جلوه‌گر می‌کند. حجت‌الاسلام و المسلمین مرتضی‌عبدی چاری، پژوهشگر حوزه مهدویت و عضو گروه فرهنگ مهدویت پژوهشکده مهدویت و آینده پژوهی وابسته به پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، در یادداشتی که اختصاصاً در اختیار ایکنا قرار داده است، بر همین موضوع تکیه دارد و «روایات تفسیری» را دست‌مایه اصلی یادداشت خود قرار داده است که در ادامه از نظر مخاطبین می‌گذرد.

قرآن؛ قابل‌اعتمادترین منبع شناخت معارف اسلامی

منبع نخستین و قابل اعتماد هر اندیشه دینی قرآن مجید است. زلال وحی، آبشار جاری آگاهی‌های شایسته‌ای است که هر دین‌باور حقیقت‌جویی می‌تواند و باید بدون هیچ دغدغه‌ای بر آن تکیه کند. این منبع نخستین براساس حدیث پیامبر(ص) و آنان که او را هم‌سنگ قرآن و وحی الهی معرفی فرمودند، همه آگاهی‌های دینی مورد نیاز بشر را در هر عصر و نسل به صورت روشن و آشکار در اختیار انسان می‌گذارد و او را از جهل به علم و از فرش به عرش می‌برد. گرچه قرآن مجید خود به زبان مردم و برای آنان نازل شده است و ظواهر آن به دلایل متقن و متعدد دارای حجیت و اعتبار است؛ اما به گفته احادیث، در پس پرده، این ظواهر قابل فهم، حقایق پنهان قرار دارد که بطن قرآن نامیده می‌شود؛ حقایقی که پرده در پرده و پنهان در پنهان است و کشف و فهم آن‌ها با فکر عادی انسان‌های معمولی و تنها با تکیه بر ظواهر و الفاظ قرآن کریم ممکن نیست. راه یافتن به این اقیانوس عظیم معارف قرآنی و برگرفتن از گوهرهای ناب موجود در آن، تنها با بهره‌مندی از سخنان خاندان وحی میسر و میسر است؛ آنان که از زلال وحی سیراب می‌شوند و از سلامت و عصمت فکر و اندیشه برخوردارند.

با وجود تلاش‌های فراوان برای محروم ساختن جامعه اسلامی از سیره و سخنان اهل بیت(ع)، خوشبختانه آثار گران‌بها و ارجمندی از این سیره و سخنان هم‌اینک در دست داریم که بهره‌مندی از آن‌ها به منزله بهره‌مندی درست و شایسته از قرآن مجید هم تلقی می‌شود، چرا که بدون این آثار ارزشمند آموزه‌های وحیانی، قرآن، آن‌چنان که باید آشکار نمی‌شود و آن‌گونه که شایسته است مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

در حقیقت، رستگاری و سعادت‌مندی جامعه اسلامی و توفیق آن در پرواز به ملکوت ارزش‌های انسانی، به دو بال قرآن و حدیث به صورت توأم و همراه نیازمند است و آنان که یکی از این دو بال کارساز را از دیگری آگاهانه یا ناآگاهانه جدا می‌سازند، به واقع هر دو را از کار می‌اندازند و بر وحی الهی خط بطلان می‌کشند.

روایات تفسیری؛ تجلی‌گاه هم‌زمان دو ثقل

روایات تفسیری، همچون سایر روایات حاوی مجموعه معارف گران‌سنگی است، با این تفاوت که در روایات تفسیری، معصوم(ع) قرآن صامت را به سخن می‌آورد و سرچشمه قرآنی سخن خود را نمایان و عیان می‌سازد که این امر به معنای تجلی هم‌زمان قرآن و حدیث در این گونه روایات است.

بخش عمده و قابل توجهی از معارف قرآنی - به ویژه آن معارف که برگرفته از بطن قرآن مجید است - از رهگذر حدیث به دست ما رسیده است و اگر این احادیث نبودند، این بخش از معارف غیرمذکور و ناپیدا در ظاهر و الفاظ قرآن کریم برای همیشه پنهان و مستور می‌ماند و هیچ‌کس را هرچند بهره‌مند و برخوردار از دانش سرشار، توان آن نبود که چیزی از آنها را بفهمد و با فهم عادی خود درک کند.

در میان روایات تفسیری لازم است توجه ویژه خود را به آن روایاتی معطوف کنیم که از غیب سخن می‌گویند. غیب به لحاظ ماهیت پوشیده و پنهان خود از مشاهده و احساس انسان و تجربه‌ناپذیر بودنش، در بند دانش تجربی و حتی دانش عقلی در نمی‌آید. این امر را نباید به معنای علم و عقل‌ستیزی امور غیبی دانست، بلکه باید به معنای علم و عقل‌گریزی این امور به حساب آورد. در این صورت گریزی جز بهره‌مندی از گفتار غیب‌دانان برای کسب آگاهی‌های صحیح و قابل اعتماد در امور غیبی نیست.

جایگاه روایات تفسیری در مباحث مهدویت

بر این اساس باور داریم که اگر نه همه مباحث مهدویت، دست کم بخش عمده‌ای از مباحث آن، از آن جهت که از مصادیق غیب و پنهان است جز با استعانت از کتاب و سنت، قابل تبیین و کشف نیست و بهترین مددکار علاقمندان به فهم مهدویت راستین و دور از انحراف و کژی همان «روایات تفسیری» است که با ترکیب خاصی از قرآن و حدیث پدید آمده و سرشار از لطایف و ظرافت نابی است که باید سرچشمه اندیشه صحیح مهدویت قرار گیرد.

متأسفانه باید اعتراف کنیم که ماهیت غیب‌گون مهدویت همچون سایر امور غیبی اعم از آن‌چه به گذشته‌های پنهان از اندیشه و تجربه بشر مربوط می‌شود و آن‌چه به آینده مستور از فکر و دانش او ارتباط می‌یابد زمینه ساز گمانه‌زنی‌های غیر قابل اعتماد و بستر جعل و تحریف فراوانی شده است.

ضرورت پالایش و پیرایش احادیث در حوزه مهدویت

وادی احادیث مهدویت، وادی روشنی که چاه ضلالت آن از راه هدایتش همچون روز، روشن باشد نیست. همین امر سبب شده است تا لغزش‌گاه‌های فراوانی در این اندیشه وجود داشته باشد، لغزش‌گاه‌هایی که چه بسا برخاسته از حدیث و مستند تلقی و قلمداد می‌شود، غافل از آن‌که این خاستگاه و مستند، از آن احادیثی نیست که برخوردار از ویژگی‌های حدیث قابل اعتماد باشد. این‌جاست که پالایش و پیرایش احادیث در حوزه مهدویت همچون سایر حوزه‌های معرفت دینی لازم و ضروری است؛ کاری که جز به دست عالمان فرهیخته و فرهیخته‌گان عالم امکان‌پذیر نیست.

البته این هشدار نیز تأکید می‌شود که هر اثر روایی در شیعه و سنی نیازمند بررسی و نقد سندی و متنی بر اساس معیارهای مقبول است؛ کاری که از عهده کارشناسان آگاه به رجال و حدیث، و آشنا با مبانی قرآنی و سنت مسلم پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع) بر می‌آید.

بنابراین مهدی‌دوستان مهدویت پژوه را خاطر نشان می‌کنیم که شیعه هرگز در هیچ دوره زمانی قائل به صحت و سلامت کامل احادیث مجموعه آثار روایی خود نبوده است - بر خلاف آن‌چه در اهل سنت مشاهده می‌شود - که از درستی و راستی برخی مجموعه‌های روایی خود به طور کامل سخن می‌گویند - و احادیث مربوط به مهدویت نیز از این قانون و قاعده کلی مستثنا نیست؛ چه آن روایات که در لابه‌لای احادیث، کتاب‌های جامع روایی، و یا کتاب‌های روایی فقهی مذکور است، و چه آن روایات که در تفاسیر روایی موجود است، و چه آن احادیثی که در کتاب‌های خاص مهدویت وجود دارد.

پذیرش بدون ایراد و اشکال این روایات نیازمند گذر هر حدیث از مراحل راستی‌آزمایی است که همان‌گونه که اشاره شد در دو بخش سند و متن باید انجام شود. خوشبختانه اهمیت خاص و فوق‌العاده اندیشه مهدویت موجب شده است که تا در همان قرن‌های نخستین شکل‌گیری روایی شیعه، مجموعه‌های روایی خاصی در موضوع مهدویت شکل‌گیری و احادیث باقی مانده از پیامبر و سایر معصومان(ع) در آن‌ها گرد آید. این مجموعه‌ها به انضمام احادیث فراوان، اما پراکنده مهدویت که در تفاسیر روایی پیدا می‌شود و یا در سایر کتاب‌های حدیثی قابل جستجو است، ظرفیت مناسب و قابل توجهی را در اختیار پژوهشگران عرصه مهدویت قرار می‌دهد تا با تمسک به آن‌چه از قله رفیع وحی قرآنی و وحی غیر قرآنی سرچشمه می‌گیرد، اندیشه دینی مهدویت را به بهترین نحو ممکن و مطمئن‌ترین راه قابل اعتماد در اختیار علاقمندان معارف دینی قرار دهند.

هنوز درصد قابل اعتنایی از احادیث مهدویت تحقیق نشده است

اما متأسفانه آن‌گونه که شایسته و بایسته است از این ظرفیت کارساز استفاده بهینه نشده و هنوز درصد قابل اعتنایی از احادیث مهدویت آن‌طورکه باید مورد جستجو و کنکاش محققانه قرار نگرفته است.

از آنجایی که مباحث مهدویت در قرآن را باید از طریق حدیث مورد بررسی قرار داد - چراکه مهدویت در قرآن از موارد بطن قرآن است - لذا پرداختن به مباحث مهدویت در قرآن به سه صورت در بین مفسران شهرت یافته است:

- تفسیرهای قرآن به قرآن
- تفسیرهای روایی
- تفسیرهای روایی مختص مهدوی

در تفاسیر نوع اول و دوم مباحث مهدویت به صورت پراکنده بیان شده است اما در قسم سوم کتاب‌هایی مانند: «المحجة فی ما نزل فی القائم الحجة(ع)» اثر سید هاشم بحرانی، جلد هفتم از کتاب «معجم احادیث امام مهدی(ع)» اثر جمعی از محققین که به زبان عربی است و «الامام مهدی(ع) فی القرآن السنة» اثر سعید ابوالمعاش و «معجم مهدویت در روایات تفسیری» در سه مجلد اثر اینجانب وجود دارد که هر کدام ویژگی خاص خودشان را دنبال می‌کنند.

تعداد آیات و روایات حوزه مهدویت

در مجموع آنچه می‌توان در باب روایات ثبت شده در حوزه مهدویت گفت عبارت است از: تعداد آیات مورد استناد 363 آیه و تعداد سوره‌ها 91 سوره است. تعداد روایات با حذف تکرار 578 روایت و تکراری 307 روایت که روی هم 885 روایت می‌شود.

(1)

البته تعداد آیات مهدوی به همین جا ختم نمی‌شود بلکه مفسران ذیل آیات دیگر راجع به مهدویت سخن گفته‌اند و این آمار

به اقرار نرم افزار گنجینه مهدویت در قرآن و حدیث، کاری از گروه قرآن و حدیث پژوهشکده مهدویت و آینده پژوهی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی که با بررسی 296 دوره کتاب تفسیری، اعم از شیعی و سنی، از قرن دوم تا به امروز، به این نتیجه رسیده است و مجموعاً می‌شود گفت که مفسران ذیل 678 آیه راجع به مهدویت سخن به میان آورده‌اند.

حجت‌الاسلام و المسلمین مرتضی عابدی چاری
پژوهشگر حوزه مهدویت و عضو گروه فرهنگ مهدویت پژوهشکده مهدویت و آینده پژوهی از پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

پی‌نوشت

1 - مرتضی عابدی چاری، معجم مهدوت در روایات تفسیری، ج 1، ص 4.